

Громадянська освіта як відповідь на виклики сучасності та майбутнього Усик Віра¹

Abstract. *The paper discusses the role of civic education as a critical vector for the development of democracy. It is crucial to increase the participation of young people in community life, encourage them to participate in the policy-making process, and promote democratic dialogue. Today's education task is not just to teach but also to form a tolerant society, a generation with high critical thinking, media and digital literacy, an understanding of the advocacy process, and policy fundamentals.*

Key words: *civic education, democracy, youth, governance, national consciousness*

1. ВСТУП

Актуальність громадянської освіти, метою якої є сформувані відповідального та свідомого громадянина, набуває особливого значення в кризових умовах, в умовах надзвичайних ситуацій та, особливо, в военний та поствоєнний період. Саме ті громадяни країни, які спроможні відповідати за себе та за країну, розуміють основи демократичного суспільства та його цінності, мають високу обізнаність у правах та обов'язках людини тощо здатні не просто відбудувати країну в певний період часу, але й розвивати її технологічно, інформаційно, економічно тощо.

Майбутнє місцевої демократії та сталий розвиток громад значною мірою залежить від того, наскільки сьогодні молоді фахівці будуть спроможні сприйняти накопичений управлінський досвід та, враховуючи кращі світові практики та стандарти, здійснювати управління. Важливість залучення молоді до розвитку місцевої демократії обумовлена тим, що молодь здатна запропонувати інноваційні, нестандартні підходи до вирішення проблем громад, сприяти запровадженню новітніх інформаційних, управлінських технологій. Завдання освіти сьогодні полягає не просто навчати та передавати знання, але й формувати толерантне суспільство,

¹ Д.е.н., доцент, професор кафедри національної економіки та публічного управління факультету економіки та управління Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, м. Київ, Україна.

покоління з високим критичним мисленням, медіа та цифровою грамотністю, розуміннями процесу адвокації та основ політики тощо. На сьогодні в Україні молодь становить десь приблизно 25 % усього населення. Тому важливим є врахування її потреб, бачення проблем, що може значною мірою здійснюватися через різні форми її активної участі.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Під час онлайн-конференції, яку було організовано ЮНЕСКО 12–13 листопада 2020 року на тему «Посилення громадянської освіти на місцевому рівні» при визначенні того, що необхідно зробити для вирішення викликів майбутнього, було визначено такі ключові тези:

- розвиток критичної грамотності як основного принципу освіти сьогодні і в майбутньому;
- розуміння сили громадянства, яким часто нехтують, щоб забезпечити мир, а бідність і нерівність є подвійними загрозами глобальному миру;
- роль менторів та наставників з формування громадянської позиції та важливість мистецтва;
- важливість і центральне місце неурядових організацій;
- навчити громадян жити у світі, в якому життя кожної людини пов'язане з глобальними проблемами, такими як зміна клімату, пандемія COVID-19 та її наслідки;
- висока увага до проблем молоді та принцип молодіжної роботи «нічого про вас без вас» [1].

Громадянська освіта є важливим напрямком розвитку свідомого населення та становлення демократичного суспільства. Немає важливішого завдання, ніж розвиток інформованого, ефективного та відповідального громадянства. Демократію підтримують громадяни, які мають необхідні знання, навички та схильності. Без обґрунтованої прихильності громадян до основних цінностей і принципів демократії вільне та відкрите суспільство не може бути успішним [2]. Тому вкрай важливо, щоб освітяни, політики та представники громадянського суспільства розвивали громадянську освіту в усіх сегментах суспільства, зокрема серед молоді.

В державній цільовій соціальній програмі «Молодь України» на 2021—2025 роки визнається необхідність розвитку національної

свідомості молодих людей на основі суспільно-державних цінностей та відповідального громадянства через підвищення рівня громадянських компетентностей, спроможності бути самостійними, життєстійкими, активними, патріотичними і відповідальними учасниками суспільного життя [3]. Разом з тим, у Національній молодіжній стратегії до 2030 року стверджується, що сьогодні «важлива роль у формуванні уявлень молоді про соціальне середовище та соціальну взаємодію, соціальні компетентності належить старшому поколінню [4]. «Незагоєні травми радянського періоду (посттоталітаризм, колоніалізм) накопичувалися у політичній культурі, таким чином старші покоління разом з вихованням передають молоді недовіру до органів державної влади та слабке, крихке і фрагментарне уявлення про управління та врядування». Серед викликів для повноцінної, а не формальної самореалізації, в тому числі, зазначається «брак усвідомленої взаємодії з боку всіх сторін та рівної участі молоді в ухваленні важливих рішень, що призводить до відчуження від громадських, суспільних, державних та інших інституцій, слабкої інтегрованості в життя суспільства». Європейські дослідження також свідчать про те, що молоді люди часто мають відчуття демократичного розчарування та соціальної ізоляції.

Освітяни повинні сприяти становленню молоді як відповідальних громадян та підготувати її до участі в управлінні суспільством відповідно до загальнолюдських цінностей у галузі прав людини. Варто наголошувати на тому, що роль молоді має часто вирішальне значення для побудови інклюзивного суспільства та міцних демократичних інститутів, обговорювати виклики та можливості громадського залучення та політичної участі молоді, які існують у демократичних країнах.

Під час курсів з аналізу політики, публічного адміністрування та управління, громадянської освіти у формальній та неформальній освіті, періодично проводимо опитування слухачів. Останнє опитування учасників заходів¹ (під час лекцій, тренінгів, воркшопів, форумів) свідчать, що найчастіше «демократія» — це «коли суспільство почує», «є вибір та вільне висловлювання», «рівність та свобода», «щось позитивне та хороше», «політична система, режим, форма правління», але уточнення понять

¹ Опитування відбувалося протягом 1 семестру 2021/2022 навчального року, тобто до початку повномасштабного вторгнення

«рівність», «вибір», «управління», «участь» чи «політика» свідчать про дуже поверхове уявлення молоді про ці поняття. Як правило, половина учасників зазначають, що Україна є демократичною країною, 15 % — стверджують, що «ні», а інші — лише частково можуть назвати Україною демократичною. Перші асоціації зі словом «політика» більшість слухачів називають «корупція», «брехня», «дебати», «влада» та «управління», а про різницю понять *policy* та *politics* знають одиниці. Ще цікавими є результати вивчення інструментів електронної демократії. Як правило, з цим поняттям в учасників асоціюється «Дія: Державні послуги онлайн» та можливість в перспективі проводити вибори онлайн; невелика частина обізнана з такими інструментами як електронні петиції, усі ж інші — практично нічого не знають про ці інструменти та не використовують їх. Обговорення цілей «Стратегія сталого розвитку «Україна-2020»: цілі, напрями, пріоритети» [5], які стосуються підвищення рівня захисту прав і свобод людини, а також інтересів суспільства тощо засвідчили, що молоді люди оцінюють досягнення в цьому напрямку не на високому рівні, але зазначають, що велику роль відіграє обізнаність людей про права та свободи, про бажання бути активними та долучатися до розбудови суспільства й країни. Узагальнені результати останнього опитування учасників заходів¹ дали можливість зробити наступні висновки:

– 75 % учасників зазначили, що не беруть участь в громадських заходах, волонтерських проєктах і не бачать потреби ходити на вибори;

– 80 % ніколи не чули або ніколи не використовували такі інструменти, як бюджет участі та електронні петиції;

– 95 % не знають, що таке «адвокація» та ніколи не цікавилися аналізом державної політики;

– 73 % вважають, що політика — це про вибори, роботу народних та місцевих депутатів;

– 65 % не хочуть бути долученими до формування державної чи місцевої політики з різних причин;

– 86 % ніколи не брали участь в жодному молодіжному проєкті та нічого не знають (і не цікавляться) про роботу Міністерства молоді та спорту України в напрямку розвитку молодіжної роботи.

¹ 42 учасника опитування

Ситуація змінюється за час повномасштабного вторгнення та воєнного стану в Україні. Зацікавленість до державної політики та демократичних процесів зростає серед усього населення, особливо серед молоді. Тому завдання освіти полягає в тому аби продовжувати формувати в молодих людях компетенції з громадянської освіти. Вважаємо, що запровадження таких дисциплін (навчальних програм, тренінгів) як громадянська освіта та аналіз політики є важливими з точки зору просвітництва, обміну знаннями, зміцнення віри у значущість політичної та громадської участі молоді у різних секторах. Сьогодні вкрай важливо створити умови для активної участі молодих людей в суспільних та політичних процесах завдяки підвищенню рівня їх знань та навичок з демократії через методи формальної, неформальної та інформальної освіти — навчальні курси, конференції, семінари, консультативні зустрічі, тренінги, воркшопи, молодіжні табори, навчальні сесії, які здатні перетворити молодих людей на мультиплікаторів демократичних цінностей. Важливо досягти того, аби молоді люди змінювали своє ставлення до демократії, аби вони зрозуміли, що здатні впливати на рішення в демократичних процесах та підвищували свою участь у розвитку суспільства. Адже якщо молоді люди взаємодіють з демократією лише за допомогою неформальних шляхів, вони будуть і надалі залишатися осторонь важливих процесів прийняття рішень. Тому важливо посилювати участь молоді у житті громади, заохочувати їх брати участь у процесі вироблення політики та сприяти демократичному діалогу.

3. ВИСНОВКИ

Громадянська освіта — це, в першу чергу, про обізнаність громадян про права людини, розуміння влади та можливість впливати кожного на різних рівнях управління. Разом з тим, це про волонтерство, сталий розвиток, глобальні проблеми, економічні процеси та розуміння світових цінностей та трендів. Окрім того, це про відповідальність, справедливість та небайдужість. Саме громадянська освіта дає людині той набір знань і компетенцій, які дозволяють їй не просто зрозуміти сучасний світ, але й бути готовим до викликів та вміти справлятися з ними.

Основний принцип сучасної молодіжної політики «разом з молоддю, для молоді та силами самої молоді» — це про те, що

молодь повинна проявляти активність, пропонувати ідеї та ініціювати важливі рішення у громаді. Але без потрібного рівня знань та навичок саме в сфері громадянської освіти складно це реалізувати. Саме освіта, формальна та неформальна, повинна допомагати молодим людям формувати знання та компетенції, які дозволять їй стати відповідальним, свідомим громадянином, який розуміється в правах людини, демократичних процесах, державній політиці та виборах, місцевому самоврядуванні та адвокації тощо. Таке навчання в поєднанні із зустрічами з прогресивними представниками органів публічної влади, громадського сектору дасть можливість збільшувати пул та мережу активної молоді, сприятиме популяризації можливостей перспективних практик, що сприяють представництву та участі молоді у прийнятті рішень та в різних процесах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Deligiannis, D., Tsiougou, K., Goutha, V., Moutselos A. (2021), «Citizenship education for democratic and sustainable communities», Citizenship Education Cluster of the Global Network of Learning Cities (UNESCO) https://unesdoc.unesco.org/in/rest/annotationSVC/DownloadWatermarkedAttachment/attach_import_456d1898-7dba-446b-9155-0e977c59def5?_=379824eng.pdf&to=44&from=1#pdfjs.action =download (Accessed: 10.06.2022).
2. Branso Stimmann, M. (1998), «The Role of Civic Education. A Forthcoming Education Policy», Communitarian Network. https://www.civiced.org/papers/articles_role.html (Accessed: 10.06.2022).
3. Постанова від 02 червня 2021 р. № 579 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми “Молодь України” на 2021—2025 роки та внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України». <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-cilovoyi-socialnoyi-programi-molod-ukrayini-na-20212025-roki-ta-vnesennya-zmin-do-deyakih-aktiv-kabinetu-ministriv-ukrayini-579-020621> (Дата перегляду: 10.06.2022).
4. Указ Президента України №94/2021 «Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року». <https://www.president.gov.ua/documents/942021-37337>(Дата перегляду: 10.06.2022).
5. Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна — 2020»». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text> (Дата перегляду: 10.06.2022).